

Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul

– en mötesplats i Eurasiens mitt

BIRGIT N. SCHLYTER

Istanbul är en värld i sig, och Sverige kan skatta sig lyckligt över att ha inte bara en stark diplomatisk och finansinriktad representation på plats, utan också ett centralt beläget forskningsinstitut med närhet till andra akademiska och mångkulturella miljöer i denna megastad.

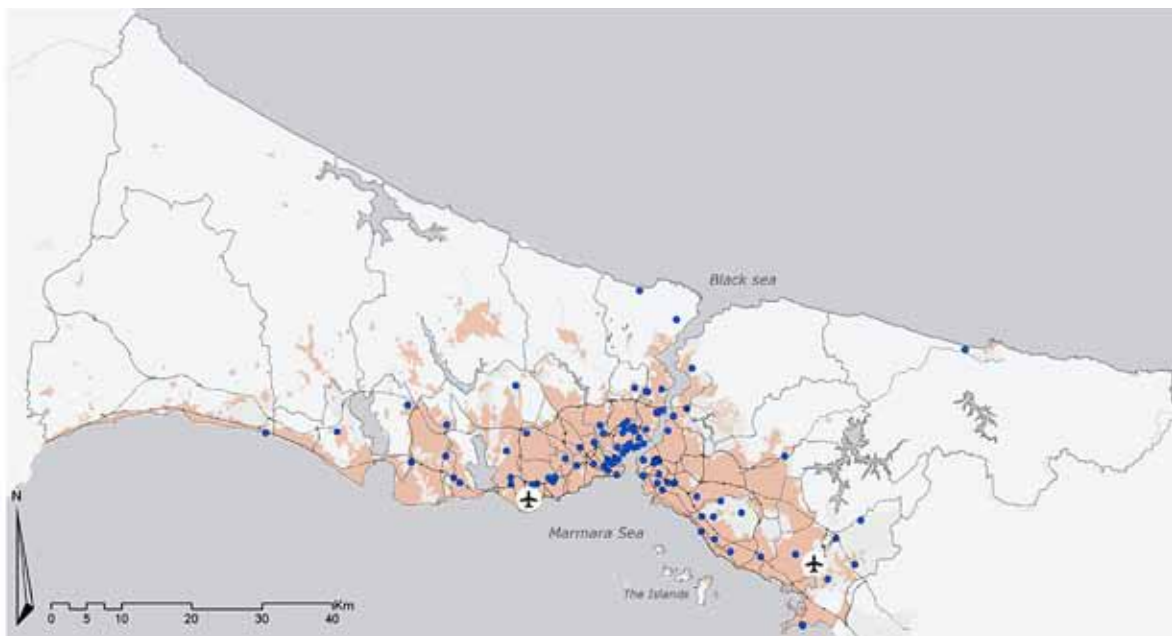
Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul (SFII) grundades 1962 och blev tillsammans med de två andra svenska institut som redan fanns i Rom och Athen en bas för arkeologi och annan humaniora i Medelhavsområdet. SFII har sedan dess utvecklats till ett multidisciplinärt centrum för forskning i såväl humanistiska som samhällsvetenskapliga ämnen och med alltmer dragnig åt nutid och dagsaktuella frågor. Under institutets halvsekelånga existens har alla de politiska förändringar som samtidigt ägt rum i regionen gjort Istanbul till en första rangens utkikspost för studier av nationella och transnationella strömningar över Eurasien och Mellanöstern. I början av 1960-talet hade den turkiska republiken efter 40 års omvälvande stats- och nationsbygge just haft sin första militärkupp. Några år senare eskalerade Mellanösternkrisen till ett bestående internationellt trauma. När slutligen kalla krigets dagar var över, öppnades portarna till det som varit handelskaravanernas och turkfolkens vandringsvägar genom det inre av Asien.

Geografiskt sträcker sig Istanbulinstitutets relevansområde från Centralasien till östra Medelhavsområdet med angränsande regioner som under historiens gång stått under det bysantinska eller osmanska rikets hegemoni. De senaste decenniernas tillbyggnad och renoveringar av institutlokalerna i Istanbul på det svenska generalkonsulatets historiska tomt i hjärtat av Istanbul har i sin tur rent fysiskt gjort SFII till en plats där allt fler forskare och studenter kan vistas för eget arbete och möten med andra forskningsaktiviteter.¹

STADEN ISTANBUL

Dagens Istanbul har en folkmängd som närmar sig det sammanlagda antalet invånare i Sverige, Danmark och Norge. Dessa tre länder (exklusive Grönland och Svalbard) har ett gemensamt ytmått på ca 878 000 kvadratkilometer. Storistanbul breder ut sig på ca 5200 kvadratkilometer. I större utsträckning än många andra storstäder har Istanbul en särskilt stark koncentration av människor i kärnområdet, medan förstäderna är färre och mindre tätbefolkade. Med vårt turkiska inlån från Karl XII:s dagar kunde vi kalla det *kalabalik* i ordets ursprungliga bemärkelse; det är packat med folk och trångt i Istanbuls innerstad, om än inte nödvändigtvis med det kaos som en gång uppstod vid ”kalabaliken i Bender”. På 1990-talet växte Istanbul med ”ett Malmö årligen”, som dåvarande svenske generalkonsuln Sture Theolin uttryckte saken. Folkökningen har fortsatt i den takten. Flyktingströmmar från Syrien och andra oroshärdar i Mellanöstern förvärrar läget. Det är nog bara en tidsfråga, innan Istanbuls befolkning vida överstiger invånarantalet i Skandinavien.

Storistanbul upptar bara ca en procent av Turkiets yta men omfattar 15–20 procent av dess befolkning och dominerar landet på många sätt. Istanbul är inte längre huvudstad, men ändå tveklöst Turkiets – för att inte säga regionens – ekonomiska och kulturella centrum. Hälften av Turkiets författare lär vara bosatta i Istanbul. Antalet universitet – statliga och privata – är långt fler än 50. Staden breder ut sig i både

Figur 1. Storistanbul 2014. De mörka partierna markerar stadsbebyggelse och punkterna spridningen av högskolor (huvudcampus och filialer). Ritning av Fatih Terzi, İstanbul Teknik Üniversitesi.

Europa och Asien (fig. 1). Dess två uddar i den södra änden av Bosporen är näringsmässigt lika framgångsrika fast på olika sätt. Seraljen och de magnifika moskéerna ligger inbäddade i sin kulturhistoria och lever gott på turismen. I Kadıköy avancerar kommersen och bostadsmarknaden. Den milslånga strandpromenaden utefter Marmarasjön är ett av flera exempel på det mondäna liv som välbeställda Istanbulbor i många fall kan tänka sig som alternativ till den europeiska sidan av Bosporen. Enkätundersökningar från senare tid visar att människor boende på den "anatoliska", dvs. asiatiska sidan av Istanbul, är lika mycket och till och med aningen mer nöjda med sitt vardagliga liv i jämförelse med boende på den europeiska sidan.

I ett vidare geografiskt perspektiv har Istanbul likaså fått en alltmer central position, inte minst som trafiknav för tre kontinenter och, del-

vis till följd av det, som internationell mötesplats för politiker, affärsmän med flera. Transittrafiken via Istanbul från och till destinationer i Asien och Afrika har ökat lavinartat. Antalet passagerare och avgångar börjar svälla över sina bräddar på stadens två civilflygplatser – den europeiska Atatürk Havalimanı (International Atatürk Airport) – och den anatoliska Sabiha Gökçen, döpt efter landsfadern Atatürks adoptivdotter, som utbildade sig till pilot. En tredje flygplats ska byggas uppe vid Svarta havet, samtidigt som skog skövlas och grunden läggs till en tredje Bosporenbro för än mer och snabbare kommunikation mellan världsdelarna och i anslutning till den nya flygplatsen.

SVENSK NÄRVARO I KONSTANTINOPEL/ISTANBUL

Mitt emot den svenska beskickningen vid den stora affärsgatan İstiklâl Caddesi i stadsdelen Beyoğlu, gamla tiders Pera norr om Gyllene Hornet, finns en liten tvärgata som tidigare hette Sverige-gatan, İsveç Sokağı. Den löper utefter ena kortväggen till det som en gång i tiden tjänade som fängelse inom det dåvarande tsarryska konsulatet. Gatstumpen döptes senare om till Müeyyet Sokağı, där det första ordet är arabiskt och betyder 'stödjare(n)' – Gud eller någon annan. Det ordet används knappast längre i dagens turkiska, vilket tyder på att namnbytet kan ha skett före eller kort efter republikens grundande 1923. Motivet till namnbytet är inte känt och kan tyckas märkligt, eftersom ju svenskarna finns kvar i området än idag.

Sverige har haft fast diplomatisk representation i Turkiet alltsedan 1734–1735, då de unga herrarna Carl Fredrik von Höpken och Edvard Carlsson, senare Carleson som adlad, utnämndes och installerade sig som *chargés d'affaires*/ministrar i Konstantinopel. Deras första åtaganden var att reglera Karl XII:s skulder efter dennes 5-åriga vistelse på osmansk mark 1709–1714, att sluta handelsavtal och försvarsallians mellan Sverige och Turkiet samt att förbereda protestantisk religionsutövning i den osmanska huvudstaden. De fick en tillfällig bostad i ovannämnda stadsdelen Pera, bland andra europeiska sändebud.

Den tomt där svenska Generalkonsulatet ligger idag – svenska statens äldsta egendom i utlandet – införskaffades 1757 av efterträdaren Gustaf Celsing d.y., son till Gustaf Celsing d.ä., som varit med Karl XII i Bender. En senare beskickningschef, Gerhard Johan von Heidenstam, köpte 1787 den intilliggande jordplätt på norrsidan där knappt 200 år senare det svenska forskningsinstitutet skulle komma att få sina första egna lokaler i det s.k. Dragomanhuset.

Konstantinopel var vid den här tiden en trästad som ofta hemsöktes av bränder. De ursprungliga husen på svenskarnas tomt i Pera blev också lågornas rov. Efter några mindre eldsvådor i början av 1800-talet brann slutligen beskickningschefens hus ned till grunden 1818, och det skulle dröja ända till 1870 innan ett nytt ministerhus stod inflyttningsklart – den här gången byggt i sten. Det är det huset vi ser idag – Palais de Suède, som det kallas, ritat av österrikaren Domenico Pulgher. Före tillkomsten av det nya palatset fick de utsända med familjer och personal tränga ihop sig i en tvåvåningsbyggnad som varit ämnad åt vakt-havande personal längre upp på tomten mot huvudgatan Rue de Pera, dagens İstiklâl Caddesi.

Den tidigare köksbyggnaden som uppförts på den år 1787 inköpta tomtdelen eldhärjades 1829 men byggdes upp igen och blev bostad åt olika yrkesutövare vid legationen – präster, tolkar och andra samt så småningom, efter ambassadens flytt till Ankara, konsuler och generalkonsuler. Genom en tillbyggnad 1886 utökades huset med en ny flygel i vinkel mot bakgården och ytterligare en våning med ett öppet terrassplan på taket.

En träbyggnad som klarat sig undan bränder och annan förödelse finns alltså kvar på den svenska konsulatstomten. Det är det lilla kapellet beläget på en egen låst terrass nedanför den sluttande gräsmattan bakom palatset. Det uppfördes 1858 på initiativ av den driftige svensk-norske diplomaten Georg Christian Sibbern, som under den korta tid han var stationerad i Konstantinopel såg till att det blev fart på det försummade återuppbyggnadsarbetet efter storbranden 1818. Legationsprästabefattningen, som hade instiftats under Karl XII:s tid i

Bender, blev för den skull inte särskilt långlivad och upphörde efter 1883, då svenska staten inte längre betalade ut någon lön till prästen. Kapellet har sedan dess hyrts ut till andra kristna församlingar – under lång tid grekiska protestanter och nu senast koreaner. Samtidigt påminner det lilla trähuset med sina höga gotiska fönster och ett blygsamt bronskors på taket om den betydelse religionen hade i det inledande skedet av den svenska diplomatiska närvaron i Turkiet. Själasörjare ansågs vara behövda både för frigivna kristna slavar, fångna och försålda efter sjöröveri och krig, och för en växande sjömansmission efter det att den svensk-norska skeppsfarten på Konstantinopel börjat expandera.

Den centralt belägna svenska beskickningstomten i Istanbul har lovordats i många sammanhang och framhållits som en smått oskattbar tillgång för Sverige. Det märks inte minst idag bland oss som arbetar på forskningsinstitutet; SFII utgör en forskningsmiljö dit folk hittar och gärna kommer. Men även långt före SFII:s tid och långt innan dagens byggnader med sina välputsade fasader fanns, verkar den svenska beskickningen ha varit en samlingspunkt både diplomatiskt och kulturellt.

Runt sekelskiftet 1800/1900 hade "svenskkolonin" i Konstantinopel blivit något av en institution med legationen i Pera som givet centrum för träffar och kontakter. Ett stenkast därifrån låg fotografen Guillaume Berggrens ateljé, "Svenska klubben", dit kända figurer som kung Oscar II, Anders Zorn och Sven Hedin kom för att bli avporträtterade. Det var – på gott och ont – en tid av växande intresse för "orienten". Resenärerna från Norden blev allt fler, och de skildrade i ord och bild vad de såg, mot en fond av omvärldskunskap och värderingar som var förhärskande då och som dagens kritiker ibland i anakronistiskt nit avfärdar som naivt och fördomsfullt.²

En rad yrkesverksamma kvinnor ingick i svenskkolonin, till exempel författarna m.m. Elsa Lindberg, Hanna Hindbeck och Stéphanie Beyel, vilka å sin sida berättade om en vardag som de själva levde i. Många svenskar, även diplomater, blev kvar i Turkiet livet ut och ligger begravda i Istanbul.³ Efter den Turkiska Republikens grundande 1923 flyttade

främmande makters beskickningar till den nya huvudstaden i det inre av Anatolien. Den svenska legationsflytten var fullbordad 1934. Palatset i Istanbul stod till Ankara-ambassadens förfogande men fick ingen egen diplomatisk status förrän 1953, då det inrättades som konsulat och sedan, 1962, som generalkonsulat. Snart nog skulle det också finnas ett forskningsinstitut på det svenska beskickningsområdet i Istanbul.

ETT INSTITUT BLIR TILL OCH TAR PLATS I DRAGOMANHUSET

De svenska instituten i Rom och Athen – båda med inriktning på arkeologi och konsthistoria – är förvisso äldre än Istanbulinstitutet, från 1926 respektive 1948, men ett forskningsinstitut i Konstantinopel hade varit på tal även innan dessa fanns. Arkivarien Ture Arne lanserade idén i Ymer 1920 med hänvisning till Sveriges långvariga kulturella och politiska förbindelser med Osmanska riket och framhöll samtidigt att i ”Konstantinopel besitta vi ett eget tomtområde, som möjligen kan utnyttjas för institutets räkning”. Hans vision svarade i mycket mot det koncept som alltjämt styr utvecklingen av SFII idag. Förutom arkeologi, som var hans egen disciplin, menade Arne att ”[s]pråk, etnografi och religionshistoria höra ... till studieområdet”.

Ett kortvarigt försök gjordes 1922–1924 att inrätta ett svenskt ”forskarhem” i en förhyrd villa på den asiatiska sidan av Istanbul, i stadsdelen Moda-Kadıköy. Forskarna uteblev dock, och försöket kom av sig. Det skulle dröja ända till 1950-talet innan ett nytt initiativ togs. Dåvarande envoyén, sedermera ambassadören i Ankara, Adolf Croneborg, uppvaktade utrikesdepartementet och andra svenska myndigheter och fick till slut, först 1956 och sedan 1958, tillstånd att under tider då den stod outnyttjad upplåta en personalbostad om två rum och pentry på översta våningen i Palais de Suède åt svenska forskare.⁴ Nu var bollen i rullning. Promemorior skrevs och en kommitté konstituerade sig som interimsstyrelse för bildandet av ett svenskt forskningsinstitut i Istanbul, vilket blev verklighet den 15 mars 1962, med sinologen Bernard Karlgren som ordförande och bysantino-

Figur 2. Osmansk militärmusik framför Palais de Suède, Istanbul, den 5 juni 1999. Tarihî Türk Müziği Topluluğu Mehter Bölümü, T.C. Kültür Bakanlığı. Foto förf.

logen Gustav H. Karlsson som sekreterare. Till en början bestod det nya forskningsinstitutet av inte stort mer än stadgar och donerade medel för stipendier och resebidrag. Verksamheten skulle komma att ta riktig fart, sedan institutet fått tillgång till egna lokaler 1974 och i likhet med de andra två Medelhavsinstituterna beviljats ett årligt bidrag från staten från och med 1976.

Några decennier efter sin tillkomst firade Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul sin första stora fest. Det var lördagen den 5 juni 1999. En turkisk militärörkester inhyrd från Istanbuls armémuseum stod framför Svenska Palatset i traditionsenlig kostymering och med hela arsenalen av historiska instrument och attiraljer (fig. 2). Ljudet från pukor och trumpeter fick människor att häpet stanna till utanför konsulsgrindarna i den övre änden av tomten vid İstiklâl Caddesi (Schlyter 1999).

Det som skulle firas var en återinvigning av den tidigare generalkonsuls- och konsulsbostaden m.m. bakom palatset, det så kallade

Dragomanhuset, som det året varit 25 år i forskningsinstitutets hand. Efter en omfattande renovering och utbyggnad stod huset rustat till de översta takbjälkarna med ett auditorium som byggts på den muromgärdade uteplatsen bakom huset, ett kansli och bibliotek, spatiösa samlingsrum, gästforskarrum och på toppen av allt detta, på den en gång öppna och alltsedan 1953–1954 inglasade takterrassen, en vacker föreståndarbostad ritad av den svensk-turkiske arkitekten Chet Kanra.⁵

Varför hade huset döpts till ”Dragomanhuset”?, frågar kanske någon. Benämningen *dragoman*, ’översättare/tolk’, är en europeiserad form av ett semitiskt ord som på arabiska heter *tardjuma:n* och som på turkiska blivit ett något mer ljusklingande *tercüman* (uttalas terdjyman). I det osmanska riket tjänade i äldre tid inhemska, vanligtvis icke-muslimska dragomaner som förmedlare och uttolkare av kontakterna mellan Höga Porten och utländska makter, vars språk de behärskade men som de för övrigt inte hade någon lojalitet till. I den rollen var det viktigt att ha inte bara språkkunskaper, utan också politisk fingertoppskänsla för att behaga och, om livet stod en kärt, hålla sig väl med sina överordnade. Skickliga dragomaner kunde bli mycket inflytelserika och förlänas furstliga titlar. Den svenska legationens tomt i Konstantinopel hade tidigare tillhört en mäktig osmansk dragoman av albansk härkomst, Alexandre Ghika. När denne föll i onåd, blev han halshuggen och hans fastigheter bortauktionerade. Det var så Sverige fick sin äldsta egendom utomlands. Via en annan dragoman som haft uppdrag för legationen kom den i svensk ägo den 10 maj 1757 och togs i besittning av envoyén Gustaf Celsing d.y.

Under det sena 1800-talet började de utländska ambassaderna hålla sig med egna dragomaner. Sveriges ”siste dragoman”, som han har kallats (Theolin 2000, Özdalga 2006), var Johannes Kolmodin (1884–1933). Han är en av dem som bott i SFII:s nuvarande kanslibyggnad, Dragomanhuset. Kolmodin hade kommit till Konstantinopel för att leta i arkiven efter nytt material om karolinernas uppehåll i Osmanska riket 1709–1714. Väl på plats blev han mer och mer indragen i det diplomatiska arbetet vid den svenska beskickningen, först som

Figur 3. Dragomanhuset på det svenska generalkonsulatets tomt i Istanbul. Bilden togs sommaren 1974, kort efter det att huset överlätts till SFII. På den tidigare inglasade takterrassen finns sedan 1999 en direktörsbostad. Foto förf.

honorärattaché och dragoman, sedan som förste legationssekreterare. Han var där mellan åren 1917 och 1931, mitt i händelsernas centrum, då det osmanska riket drog sin sista suck och en ny turkisk nation tog form. Han dansade med prinsessor från sultanens hov, samtidigt som han följde den turkiska frihetskampen på nära håll och försåg svenska utrikesdepartementet med ingående rapporter om dess framryckning under Mustafa Kemals ledning.

Överlåtelsen av Dragomanhuset från generalkonsulatet till forskningsinstitutet hade föregåtts av förhandlingar under viss friktion och dramatik. Det förstod jag, när jag tillsammans andra studenter och forskare sommaren 1973 deltog i en kulturhistorisk resa längs Turkiets västkust i regi av institutet och under ledning av den då nypensionerade Cypern-ärkeologen Alfred, "Alfiros", Westholm. En dag medan vi fortfarande var kvar i Istanbul skulle vi göra visit hos generalkonsul de

Geer med maka och personal. Under rundvandringen i Palais de Suède fick vi se de rum på översta våningen som fram till en tidpunkt kort dessförinnan hade kunnat disponeras av forskningsinstitutet. Att frågan om forskarrummens framtid i det läget var oklar och kanske till och med vållade problem i relationerna mellan institutet och generalkonsulatet blev tydligt för oss, då Alfros i närvaro av generalkonsulinnan besvarade våra frågor med ett kryptiskt ”det där får vi tala om vid något annat tillfälle”. Möjligen visste Alfros utan att vilja säga det öppet att en ny lösning var under diskussion. Bara ett par månader senare, i september 1973, gav Byggnadsstyrelsen besked om att institutet kunde få hyra Dragomanhuset. Efter förhandlingar och beslut om hyreskontrakt och andra formaliteter ställdes huset till institutets förfogande våren 1974 (fig. 3).

Vid återinvigningen av det restaurerade och utbyggda Dragomanhuset ett kvartssekel senare, 1999, hade mycket förändrats, och efter ytterligare ett drygt decennium är förvandlingen än mer iögonfallande. Under mina år som institutchef på 2010-talet sjuder huset av liv och spännande aktiviteter. Ett gästhem för studenter och forskare har byggts, och det gamla Dragomanhuset har efter ännu en restaurering 2011 fått jordbävningssäkrade väggar. Institutets bibliotek har utrustats med fler arbetsplatser och dubblerat sitt bokbestånd på bara några få år (se nedanstående avsnitt om Gunnar Jarringbiblioteket).

SFII – ETT SVENSK-NORDISKT CAMPUS

I UNIVERSITETSSTADEN ISTANBUL

För svenska universitet och högskolor är SFII/Istanbul i likhet med de två andra instituten i Rom och Athen en förmånlig utpost – ett slags ”andra campus” – i det allt intensivare arbetet för en internationalisering av forskning och högre utbildning. Lärosätena bidrar i sin tur till uppbyggnaden av institutens verksamhet genom affiliering av forskare och studenter till instituten och genom medverkan i kurs- och forskningsprogram som sedan genomförs vid något av dessa svenska ”cam-

pus” utomlands. Istanbulinstitutets anknytning till högskolor i Sverige, liksom de omfattande kontakter som finns med turkiska universitet, är en självklar del av konceptet.

Kontakten med svenska forskningsmiljöer underhålls bland annat genom ett kollegium av valda ledamöter, som har egen programverksamhet i Sverige och deltar i informationsspridningen om tillgängliga forskningsstipendier och andra anslag för projektarbete vid institutet. För övrigt organiseras verksamheten vid SFII av en styrelse i Stockholm och en chefsledning bestående av en direktör heltidsförordnad i Istanbul och en biträdande direktör som fördelar sin arbetstid mellan de två kanslierna i Stockholm respektive Istanbul. Sedan 1988 har SFII en stödjande vänförening, Föreningen Svenska Istanbulinstitutets Vänner, som arrangerar egna föreläsningar i Sverige och bistår forskningsinstitutet i utgivningen av årsboken *Dragomanen*.

Då Sverige hittills är det enda nordiska land som har egen forskningsrepresentation i Istanbul, erbjuder studenter och forskare från övriga Norden möjligheten att söka stipendier och att delta i institutets övriga verksamhet. Intresset från våra grannländer är stort, och Norge har i gengäld under en lång rad av år lämnat ekonomiskt bidrag till institutet. Det nordiska samarbetet förväntas öka, och svenska finansärer ställer sig positiva till en sådan utveckling. Riksbankens Jubileumsfond har t.ex. lämnat stöd till ett forskarnätverk för studier i migration, identitet, kommunikation och säkerhet (MIKS/eng. MICS) med fokus på Turkiet och Eurasien. Nätverket leds av företrädare för SFII, Danish Institute for International Studies, Köpenhamn, och universiteten i Malmö och Roskilde. Under en tvåårsperiod organiseras workshops i Istanbul och Skandinavien med inbjudna deltagare från både Norden och de regioner som forskningen är inriktad på (fig. 4). Liksom i institutets övriga verksamhet uppmuntras unga forskare att ansluta sig till nätverket, och ledningsgruppen har för avsikt att utarbeta ett program för forskningspraktik.⁶

Forskningsprojekten vid SFII har som sig bör stor spännvidd såväl ämnesmässigt som kronologiskt. Det äldsta och mest omfattande

Figur 4. Workshop vid SFII 26–27 juni 2014, på temat National Identity versus Transnationalism: Turkey and Eurasia med deltagare från ett tiotal länder i Europa och Asien. Organistör var det nordiska nätverket MICS. Foto förf.

projektet är utgrävningarna i Labraunda, en kultplats för ”Zeus med dubbelyxan (labrys)” i det antika Karien (sydvästra Turkiet) några århundraden före vår tideräkning. Grävningarna inleddes på privat basis av svenska arkeologer redan 1948, långt innan det fanns något institut i Istanbul. Nu drivs de som ett delat fransk-svenskt projekt med vetenskapligt stöd från bland andra Institut Français d’Études Anatoliennes i Istanbul och Uppsala Universitet. Projektet har en egen publikationsserie och håller varje år en Labraunda-dag vid SFII/Istanbul. Andra pågående eller nyligen avslutade historiska projekt har handlat om gudsbilden i 300-talets bysantinska Kappadokien, arkitektoniskt symbolspråk från tidig-bysantinsk tid, osmansk arkitektur och Karl XII:s maktutövning över Sverige under åren i Osmanska

riket. Nutidsrelaterad forskning har rört könsrelaterat våld och språkpolitiska frågor. Brett upplagda flerårsfinansierade idé- och kulturhistoriska forskningsprojekt bedrivs för närvarande i frågor rörande mobilitet (migration, gränsöverskridande, flyktingskap m.m.) och identitet (medborgarskap, nationell identitet, transnationalism, minoritetspolitik m.m.), där medverkande projektledare har anknytning till både svenska och turkiska universitet och assistenter rekryterats bland institutets stipendiater och praktikanter från olika universitet i Norden.

För den egna kursverksamheten har SFII som multidisciplinärt forum hittills strävat efter att så mycket som möjligt tillgodose olika ämnesintressen inom det givna vetenskapliga verksamhetsområdet. Då SFII är en akademiskt förankrad forskningsmiljö utan att för den skull vara en poänggivande utbildningsenhet har institutet alltmer inriktat sig på att delta i universitetsanknuten utbildning, där medverkande universitet ansvarar för kursupplägg och poängsättning, medan SFII bidrar med befintlig forskarkapacitet och den unika studiemiljö som Istanbul utgör. Genom samordning inom ramen för sammanslutningen Universitet och svenska institut i samverkan för internationalisering (USI) har nya förutsättningar skapats för en sådan ordning. Exempel på USI-kurser som hållits vid SFII med studenter och lärare från olika svenska universitet är "Istanbul – kulturmöten, monument och identitet mellan öst och väst" samt "Flerspråkighet och mobilitet i historiskt perspektiv: Istanbul som fallstudie".

Den vetenskapliga publikationsverksamheten vid institutet fördelas på två serier. I den större, *Transactions*, har det sedan starten 1988 hittills utkommit 21 volymer, varav de flesta är konferensvolymer och en mindre del utgörs av monografier och festskrifter. Den mindre serien *Papers* inrättades 2005, och i den har det till dags dato publicerats 5 volymer – 4 antologier varav en finns i två utgåvor på engelska respektive turkiska.

ETT GUNNAR JARRINGBIBLIOTEK MED SIKTE PÅ EURASIEN

Den internationellt mest kände av de personer som innehaft förtroendeposter för Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul är ambassadör Gunnar Jarring (1907–2002). Jarring var ordförande i SFII:s styrelse 1974–1978. Tillsammans med bibliotekarien och kartografen, professor Ulla Ehrensvärd, var han sedan redaktör för tjugo årgångar (1976–1995) av institutets årsbok *Meddelanden*, vilken han själv hade startat tillsammans med arabisten, professor Christopher Toll.

Gunnar Jarring var inte bara världsberömd diplomat. Han var också turkolog med fokus på uighurernas språk och kultur i det forna Östturkestan – dagens Xinjiang i nordvästra Kina. Vid sidan av en lysande karriär som svensk envoyé fortsatte Jarring livet ut att engagera sig i det vetenskapliga studiet av uighurernas kulturhistoria och deras öst-turkiska dialekter.

De olika turkspråkiga folken uppgår idag till närmare 150 miljoner och utgör en av de större folkgrupperna i världen. Deras geografiska domäner från Europa till det nordöstra hörnet av Asien breder ut sig inom ett till stora delar sammanhängande bälte motsvarande en tiondedel av jordens landyta. Antalet turkspråk ligger någonstans runt 25. Det största av dessa är den turkiska som talas i dagens Turkiet och som omfattar närmare hälften av samtliga turkspråkiga individer i världen. Övriga turkspråk är betydligt mindre, men bland dessa hör å andra sidan uighuriskan till de större med ett 10-tal miljoner talare.

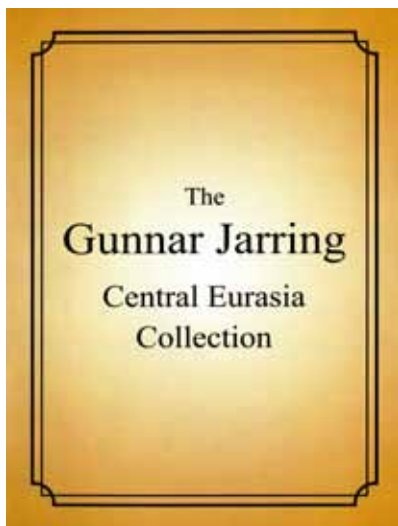
Modern svensk turkologi kan sägas ha fått sin första gedigna grund bland de svenska missionärerna i Kashgar och andra östturkestanska städer. Kashgar-missionärerna var verksamma i Östturkestan från mitten av 1890-talet till 1938, då de abrupt slängdes ut av de kinesiska myndigheterna. De lyckades inte nämnvärt i sitt religiösa nit, men de gjorde betydande insatser inom undervisning, hälsovård och andra sociala gärningar. Ny lärdom och expertis utvecklades bland dem. Gustaf Raquette, både predikant och läkare, återvände till fäderneslandet och blev docent i turkiska språk i Lund – för bland andra den unge studen-

ten Gunnar Jarring, som skickades iväg till missionsstationen i Kashgar för språkvetenskapliga fältstudier under ett halvår 1929–1930.

Gunnar Jarring lämnade efter sig både en egen omfattande vetenskaplig produktion och numera renommerade samlingar av handskrifter och tryckalster. Förutom den östturkestanska handskriftssamlingen på universitetsbiblioteket i Lund, som är en av de största i sitt slag, finns vid Sv. Forskningsinstitutet i Istanbul en Jarringsamling, som genom Kungl. Vitterhetsakademiens försorg donerades till institutet år 2012. Denna består av närmare 5000 verk som var i Jarrings privata ägo fram till slutet av hans liv – mest böcker men även kartor, handskrifter, manuskript, kataloger m.m. De är författade på en mängd olika språk, centralasiatiska såväl som västerländska och andra asiatiska språk. Huvudsakligen rör det sig om publikationer från 1800- och 1900-talen, vilka tillsammans ger en bild av utvecklingen i det inre av Asien från kolonial tid till våra dagar. Väl installerad som en särskild avdelning av forskningsinstitutets bibliotek, döptes samlingen till det för utländska besökares skull engelskspråkiga The Gunnar Jarring Central Eurasia Collection (fig. 5).

Gunnar Jarring var en boksamlare av stora mått och utnyttjade sina diplomatiska posteringar för att på ort och ställe komma över publikationer inom alla de områden som intresserade honom. Ambassadörsåren i Moskva (1964–1973) var kanske de mest givande med avseende på den innerasiatiska delen av hans privata jättebibliotek. Han har själv berättat att han där flitigt umgicks med sovjetiska turkologer, vilket gjorde ett i många avseenden krävande diplomatliv så mycket behagligare. Samtidigt bedrev han eget vetenskapligt arbete och försåg sig med allt han kom över av de sovjetiska kollegernas publikationer.

En betydande del av SFII:s Jarringsamling består naturligt nog av turkspråkiga lexika, grammatikor och forskningsarbeten. Litteratur om och på uighuriska utgör merparten av det språkvetenskapliga och skönlitterära bokbeståndet. Bland andra finns där ett par av Jarrings egna böcker översatta till uighuriska (Jarring 1997, 1998). En kuriosaskatt i samlingen är Gunnar Jarrings första läroböcker i detta östturk-

Figur 5. Plakett vid boksamling donerad år 2012 till SFII av Kungl. Vitterhetsakademien.

iska språk, som han senare skulle komma i direkt kontakt med vid sin utresa till Pamir och Tarimbäckenet i slutet av 1920-talet. Böckerna, vars författare var hans lärare i Lund, nämnde docenten Gustaf Raquette, är fulla av anteckningar, och vi kan alltså steg för steg följa Jarrings uighuriska nybörjarstudier.

En annan värdefull del av Jarringsamlingen är västerländska rese-skildringar från Centralasien⁷ och angränsande områden i Asien. Den här delen av världen har i modern tid under långa perioder varit ett *terra incognita* för människor i väst, i synnerhet efter det att handeln mellan Europa och Fjärran Östern funnit nya och mindre kostsamma rutter än de ringlande karavanvägarna över svårforcerade bergspass och hotfulla ökenvidder. Den imperialistiska rivaliteten om det inre av Asien mellan Ryssland och England i det som historiskt brukar kallas The Great Game ledde till att antalet västerländska resenärer i regionen ökade på nytt. De flesta verkar ha haft ambitionen – eller kanske någon maktthavares uppdrag – att för eftervärlden noggrant beskriva så-

dant de såg och upplevde. Många var dessutom skickliga tecknare eller kartografer och illustrerade egenhändigt sina verk, som exempelvis de nordiska deltagarna Sven Hedin och Gustaf Mannerheim.

Alla de stora och mest kända upptäcktsresandena från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal är representerade i SFII:s Jarringsamling. Samtidigt finns där ett ännu större antal mindre kända både äldre och yngre skildringar som idag troligen är mycket svårfunna såväl på bibliotek som antikvariskt.

Dessa skildringar av upptäcktsresor och andra tilldragelser längs de forna sidenvägarna fascinerade Jarring. De svenska missionärerna i Östturkestan, vilka tagit hand om honom som ung student, förblev likaså ett livslångt intresse. Jarrings eget språkvetenskapliga forskningsarbete efter pensioneringen från UD (1973–2002) byggde huvudsakligen på missionärsmaterial. I boken *Prints from Kashghar* (Jarring 1991) berättar Jarring om tryckeriet som missionärerna startade – det enda i Östturkestan på sin tid. Det var i drift från de första åren av 1900-talet till augusti 1938, då missionsverksamheten upphörde. I boken finns en förteckning över de av Jarring kända böcker, häften, pamfletter, almanackor m.m. som trycktes där. Förteckningen upptar över hundratalet arbeten, många i omtryckta eller reviderade upplagor. En del av dem har det inte återfunnits några exemplar av. En nästan komplett uppsättning av befintliga Kashgartryck donerade Jarring till sitt gamla universitet i Lund på 1980-talet. Till Jarringsamlingen i Istanbul kom senare de dupletter och några enstaka kompletterande tryck som han hade sparat i sitt privata bibliotek.

Genom The Gunnar Jarring Central Eurasia Collection har SFII fått en forskningsprofil som väcker allt större intresse från olika institutioner i Turkiet – inhemska universitet såväl som andra utländska institut i Istanbul. I ett pågående digitaliseringsprojekt görs delar av samlingen tillgängliga online. Projektet drivs i samarbete med Sven Hedins Stiftelse, där fotografier och annat material ur svenska Hedinsamlingar bearbetas, och i anslutning till ett världsomspännande nätverk för digitalisering av arkiv- och museimaterial från det östra Sidenvägs-

systemet, The International Dunhuang Project.⁸ I en elektronisk databas som kan nås via forskningsinstitutets webbsajt finns i skrivande stund Kashgartryck och en mindre uppsättning reseskildringar.⁹

ATT VARA ELLER INTE VARA – SVENSKT RAISON D'ÊTRE I ISTANBUL

Närvaron av kristna i Konstantinopel – svenskar och andra – spelade stor roll i förhandlingarna mellan utsända och uppdragsgivare i Stockholm både inför köpet av legationstomten och sedan ifråga om bibehållande eller avyttring av den. Pengar som samlats in för byggandet av en kyrka användes till fastighetsköpet 1757 av Gustaf Celsing d.y., som å andra sidan lät inrätta en gudstjänstlokal i ministerhuset. När han sedan fick kritik mot sitt sätt att disponera den evangeliska fonden antydde han att man ju alltid kunde sälja egendomen, men det tyckte sig Kanslikollegiet inte kunna tillstyrka av omsorg om de kristna själarna. Kyrkofondsargumentet användes igen så sent som 1906, då Kungl. Maj:t avfärdade ett förslag om försäljning från svenska riksdagen med hänsyn till att tomten ”inköpts för uppförande av en luthersk kyrka” (Johansson 1968:96). Dessemellan och senare har den svenska legationstomten i Konstantinopel/Istanbul varit föremål för ett otal anbud och spekulationer av olika karaktärer. 1832 ville man från tsarrysk sida mot en rundlig mellanskillnad byta till sig den svenska tomten, som låg snäppet närmare sultanernas Topkapı och hade vackrare utsikt än den egna beskickningen. 1840 bjöd svenske kungen Carl XIV Johan ut tomten till ryssarna i hopp om en gränsjustering i norra Finland. Privata spekulanter framträdde på 1860-talet, bl.a. med planer på hotellbygge. Under 1940- och 1950-talen, då ambassaden flyttat till Ankara och det ännu inte inrättats något konsulat i Istanbul, verkar återigen frågan om försäljning ha legat nära till hands.

Turkiska statens k-märkning av fastigheten 1984 har begränsat möjligheterna att använda platsen för vinstbringande verksamhet, men detta hindrade inte svenska utrikesdepartementet att år 2000 fat-

ta beslut om nedläggning av generalkonsulatet. Allt startade i svindlande fart. Utan vidare konsultationer beordrades generalkonsuln avbryta sin semester för att börja säga upp personal och förbereda försäljning av fastigheten. Åtgärderna innebar samtidigt ett hot mot forskningsinstitutet, som skulle bli av med både sina lokaler och den juridiska ställning man i likhet med svenska handelskontoret hade fått i Turkiet genom närvaron av ett svenskt generalkonsulat i Istanbul. Protesterna lät inte vänta på sig. Regeringen backade och tillsatte en enmansutredning med resultatet att generalkonsulatet blev kvar och utökades med en ny sektion för svensk-turkiskt samarbete.

Det senaste nedläggningshotet mot institutet inträffade hösten 2014, då jag fortfarande var chef för SFIL. Den här gången var inte generalkonsulatet inbegripet. Det nya regeringsförslaget, som gällde de tre Medelhavsinstituterna i Rom, Athen och Istanbul samt kulturinstitutet Villa San Michele på Capri, gick ut på att det statliga stödet till dessa inrättningar skulle upphöra inom loppet av ett par år. Det var en sär egen historia som nu efteråt kan liknas vid stormen i ett vattenglas men som hade det goda med sig att myndigheter och andra fick se vilket starkt stöd instituten har bland svenskarna. Saken uppmärksammades till och med internationellt. Den enda förhandsinformation institutsledningarna fick om regeringens intentioner kom i form av ett e-postmeddelande från en styrelseledamot. Denne hade på omvägar fått uppgift från utbildningsdepartementet om innehållet i den budgetproposition som skulle offentliggöras nästa dag, den 22 oktober. Nyheten spred sig som en löpeld. Kampanjer inleddes för stöd åt instituten och pågick med oförminskad intensitet under fem veckor, fram till den 27 november, då högskoleministern i ett pressmeddelande förklarade att regeringen dragit tillbaka förslaget.

Statsanslaget, vilket efter den kraftiga opinionsstormen hösten 2014 till slut säkrades åtminstone fram till nästkommande riksdagsval, täcker i första hand driftskostnaderna (fastigheter och administration). Forskningsverksamheten däremot bekostas till allra största delen med medel som får sökas hos externa finansiärer. De främsta gynnarna un-

der senare år har varit Kungl. Vitterhetsakademien och Riksbankens Jubileumsfond, vilka inte bara beviljat anslag sökta av individuella forskare, utan också tagit egna gemensamma initiativ till utlysning av forskningstjänster vid SFII och de två systerinstitutet i Rom och Athen. Sådana insatser stärker banden till den svenska universitetsvärlden, vilket för institutet i Istanbul är av särskild betydelse, då det till skillnad från de två andra arkeologiskt och konsthistoriskt orienterade instituten genom sin ämnesbredd inte har en given anknytning till specifika institutioner. Forskare med externa anslag förvaltade av institutet anställs för den tid anslaget gäller och bedriver sin forskning på heltid eller deltid i Istanbul eller kan välja att ha sin arbetsplats på annat håll beroende på vad som stipulerats för anslaget. Dessa spelar en viktig roll som representanter för SFII:s forskningsmiljö och förväntas delta i institutets program- och publikationsverksamhet. De blir ett slags resande vetenskapsambassadörer och bidrar till den internationella dynamik som ett forskningsinstitut typ SFII har goda förutsättningar att generera.

För mig som chef för SFII, 2012–2014, och därefter som utsänd professor från Stockholms universitet med ansvar för institutets Jarringssamling är det en sann glädje att vara med och utveckla den potential institutet har för forskning på bred front och närsynt bevakning av pågående samhälls skeenden i den turkspråkiga världen och angränsande regioner.¹⁰ Genom sitt fysiska läge är Turkiet inte bara ett geopolitiskt utan också ett geokulturellt viktigt land. Det har i långa tider varit och fortsätter att vara en genomfartsled med allt vad det innebär av handelsutbyten och kulturflöden. Turkarna är alltjämt angelägna om att få räknas in i den europeiska gemenskapen, men samtidigt håller de sig à jour med olika samarbetsformer i det asiatiska närområdet och längre österut. Kontakterna med grannarna runt Svarta havet odlas och får stort utrymme i nyhetsflödet. Hos Shanghai Cooperation Organization mellan Kina, Ryssland och centralasiatiska stater har Turkiet tills vidare status som ”dialogpartner” med möjlighet att följa överläggningar och överenskommelser som äger rum där. Med sina biblioteksresurser,

inte minst då Gunnar Jarrings eurasiatiska boksamling, och sin breda vetenskapliga verksamhet, erbjuder SFII en unik forskningsmiljö för studier inriktade på de landområden som en gång utgjorde Sidenvägens kultursfär.

NOTER

1. Se jubileumsskrifterna *Svenska Forskningsinstitutet i Istanbul 50 år och Dragomannen*, årg. 14 (2012).
2. Se t.ex. kommentar i Schlyter 2013 (recension).
3. I en rikt illustrerad bok på turkiska redovisar den svensk-kurdiske författaren Rohat Alakom 2014 källor som berättar om den svenska närvaron i Istanbul och Izmir fram till 1930-talet, däribland den svenska legationens betydelse för humanitära hjälpinsatser under Osmanska rikets sista oroliga decennier. Bland de diplomater som skrivit om sina upplevelser av Istanbul och Palais de Suède kan nämnas von Post 1953, Falkman 1999 och Theolin 2000.
4. I utrikesministerns yttrande i januari 1958 preciserat som ”svenska forskare, vilka med Istanbul som bas önska bedriva studier eller forskning i Mellersta Östern” (Croneborg 1976: 12).
5. För en historik över Dragomanhuset se Ehrensverd 1999.
6. Nätverket benämns med den engelska akronymen MICS och har en egen webbsajt, www.srii.se/mics.
7. Se *Ymer 2005: Centralasien* för en samling artiklar om språk, politik och kultur i området.
8. www.idp.bl.uk
9. www.srii.se/Jarring
10. Antologier från senare tid om turkfolkens värld är Schlyter 2014, 2015.

REFERENSER

- Alakom, Rohat, (2014): *Istanbul ve İzmir'de İsveç İzleri (1730-1930)*, Istanbul: Avesta.
- Arne, T.J., (1920): ”Ett svenskt forskningsinstitut i Konstantinopel”, i *Ymer*, årg. 40 (1920), hft 2 och 3, ss. 196–203.

- Croneborg, Adolf, (1976): "Om Istanbulinstituttets tillkomst", i *Svenska Forskningsinstituttet i Istanbul Meddelanden 1* (1976), ss. 7–15.
- Dragomanen*, årg. 14, (2012): Stockholm: Svenska Forskningsinstituttet i Istanbul.
- Ehrensward, Ulla, (1999): "*Dragomanhuset*" och *Svenska Forskningsinstituttet i Istanbul*, Skrifter – Publications 4, Stockholm: Svenska Forskningsinstituttet i Istanbul.
- Falkman, Kaj, (1999): *Turkiet/Grånsfurstet: Utsikter från Svenska palatset i Istanbul*, Stockholm: Atlantis.
- Jarring, Gunnar, (1991): *Prints from Kashghar: The Printing-office of the Swedish Mission in Eastern Turkestan. History and Production with an Attempt at a Bibliography*, Swedish Research Institute in Istanbul, Transactions, Vol. 3, Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Jarring, Gunnar, (1997): *Uyghur khålg ådåbiyati jåvhårliri* [Pårlor ur uighuriska folk-sågor], bearbetn. av Måmtimin Yåsup & Barijan Zåpår, Beijing: Millåtlår nåshriyati.
- Jarring, Gunnar, (1998): *Qåshqårgå qayta såpår* [Åter till Kashghar], åvers. till uighuriska av Abdughupur Så'idin, Ürümchi: Shinjang khålg nåshriyati.
- Johansson, Bengt O.H., (1968): *Svenska palatset i Konstantinopel: Sveriges kyrka och ministerhus i Konstantinopel under sjutton- och ådertonhundratalet*, Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, Antikvariska serien 18, Sockholm.
- von Post, Eric, (1953): *Stråvtåg i Istanbul*, Lund: Gleerup.
- Schlyter, Birgit N., (1999): "Istanbulinstituttet på festhumår", i *Dragomanen*, årg. 3 (1999), ss. 7–11.
- Schlyter, Birgit N., (2013): (Recension av) Tomas Bjårk, "Bildet av 'orienten': Exotism i 1800-tålets svenska visuella kultur", (Stockholm 2011), i *Konsthistorisk Tidsskrift*, 82: 4 (2013), ss. 342–347.
- Schlyter, Birgit N. (ed.), (2014): *Historiography and Nation-Building among Turkic Populations*, Papers 5, Swedish Research Institute in Istanbul, Stockholm.
- Schlyter, Birgit N., (2015): *Utsiktspåts Istanbul: Beråttelser från turkfolkens vårld*, Stockholm: Atlantis.
- Svenska Forskningsinstituttet i Istanbul 50 år En jubileumsskrift* (2012), Stockholm: Svenska Forskningsinstituttet i Istanbul.
- Theolin, Sture, (2000): *The Swedish Palace in Istanbul: A Thousand Years of Cooperation Between Turkey and Sweden/Istanbul'da Bir İsveç Sarayı: İsveç ile Türkiye Arasında Bin Yålluk İşbirliđi*, Istanbul: Yapı Kredi Kåltür Sanat Yayınçılık A.Ş.

Ymer 2005: Centralasien. Västturkestan. Nationsbyggande under Sovjetekologi och islam-ideologi? Motala/Stockholm: Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi.

Özdalga, Elisabeth (ed.), (2000): *The Last Dragoman: The Swedish Orientalist Johannes Kolmodin as Scholar, Activist and Diplomat*, Transactions, Vol. 16, Swedish Research Institute in Istanbul, Istanbul: Kitap Yayınevi.